

ՀԵԼԼԵՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԵԼԼԵՆԱԲԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆԻԶՄ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԻ

(ԴԱՐՁԺ)

Քանի որ Հայաստանեայց կրկին ոգիներն Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպի, կը հսկէին ու կը գրգէին զամենք իրենց պայծառութեան լուսով, ամեն բան ողջ առողջ կ'ընթանար, գեղեցիկ ու ընտիր բողբոջներ կ'ընծայէր մեր յանկարծագիր ազգականներէն լուսանալու: Բայց ինչ զարմանալի յեղափոխութիւն. երբ աստուածահրաւէր մահուամբ Հայաստանի այն երկու արջերն փակուեցան, մնացած ընդամենը յայնչեղ յայնչեղ մէջ ժամանակ մը թափառական պաշտելով՝ հնացին զարնուեցան թարգմանեաց եռանդն ու նեցող անձինք՝ յուսահանութեան շնորհիւ լուսնային: Երբ հարցն կենդանի էին՝ կաթողիկոս մը թագաւորաւ միաբան ու միաշունչ, թագաւորութիւն մ'ոտքի վրայ, արքունական հեղինակութիւնն ազգու ներգործութիւն մը կ'ընէր բոլոր ժողովրդեան վրայ, եռանդուն ներշնչեալ մը Ս. Մեսրոպ, որբուր Հայաստանը կերպարանափոխ ըրաւ իրեն հանձնարարաւ մտաց պայմամբ, այս ամեն բարեբախտութիւններն չէին կրնար անգայ թողո՞ւ շարժումն ազգի մ'ոգիքը, ու ամեն իրենց բարի կամքն լիովին յաջողութիւն կը գտնէին: Բայց քանի որ գեւ ուսուցանականութեան ոգին ընդգործելը չէր եղած ազգայնոց մէջ, անփշոտ կուեցան երկու սուրբերն՝ ի դրախտն անմահական. թագաւորութիւնն ընկաւ, հեղինակութիւնն վերցուեցաւ, ու մնացին միայն սահակեան և մեսրոպեան գարոյններու յետին շրջաններ: Վրայ եկաւ նաև կրօնական ու քաղաքական բաժանմունք մ'ալ, յուսաբաժինք և յուսակարծիքներն՝ մէկ կողմն, միւս կողմն՝ պարսկական լծոյն գերիներն: Յունաց կողմն անձինքն յաշախ երթեկնութեամբ առ յոյն ի Բիւզանդիոն՝ շարկաւ բնական սէր ու արտօք մ'ունեցան նոյն լեզուին ու մատենադասութեանը, որոց զուրկ մնաց միւս մասը: Ու այս միջոցիս թարգմանիչք են մեծաւ մասամբ յուսաբաժինք, որով և լեզուաւ յունացած. ուր էր այն մեծ թարգմանաց լեզուին ու դրականութեան փայլն. անոնք յոյն լեզուէն ի Հայ գրքերը կը փոխէին, աստիք ընդհակառակն Հայ լեզուէն ի յոյն չընէին. ու յոյն գրքերու վրայն հայերէն կը սովորէին: Այս ժամանակներս ալ համբաւով և իմաստութեամբ է.

րեւելի անձինք կային ազգիս մէջ, ինչպէս քան զս. մեղիս թերեւ համբաւաւոր Սիւնեցի մեծն՝ շատ հմուտ թարգմանութեամբք երևելի, բայց լեզուն ոչ այնպէս յաջող ի թարգմանութիւնս:

Այն ժամանակն զիսուոր յունաբանութեան մեծ արդիւնք մ'ալ եկաւ Դիոնեսիոսի թրակա. ցայ յոյն քերականութեան մեկնութիւններն ու լուծումն, որ գրեթէ միշտ յաջողագար տեց մինչ և 1300, որում կ'ընկնայ վերջն հաւաքողն ու ճիշտագինն Յանանէս Սիւնեցի: Դիոնեսիոսի 22 կամ 23 գլխով պարսկ. նութիւնը մերոնց կամ այս ժամանակիս կամ աւելի հին «բռն» թարգմանեաց ժամանակն թարգմանած են շոյիք ի Հայ՝ վրայն ուր օրինակներն ի յոյն հին հեղինակներէն բերած է՝ մերս անոնց տեղ Սուրբ Գրքէն կ'աւանդու, այն դիտմամբ որ զգարոյններու մէջ գործածուելուն պատճառաւ՝ հայ համբաններն սրբազան օրինակաց վարժին: Սիւնեցիք իր հաւաքման ժամանակ գտած էր այս քերականութեան եօթն կամ ութ մեկնիչ Հայոց միջն, զորոնք որոշ իր լեզ, թէ ոչ զամենք անունով. իսկ յանունն յիշատակածներն են՝ Դաւիթ փիլիսոփայ, Մովսէս քերթող՝, Բարսեղ, Համամ՝ վարդապետ արևելեց. երեք ալ ուրիշ մեկնիչներ՝ անանունք. հաւաքող ու միւսն զամայն աւելցնող եղած է նաև Գրիգոր Մագիստրոս իշխանն, որուն Հաւաքումն կը գործածուէր Հայաստանի գարոյններու մէջ մինչև Սիւնեցիք ժամանակ, որ ի 1281 ի կիլիկիա ճանապարհորդեալով՝ կը գրուի գաղափար Սուրբ Գրոց՝ համբաւաց համար, և խնդրանք շատերու՝ մասնաւոր Տարսնոյ եկեղեցւոյ Յովհաննէս անունով վարդապետի մը, կը քաշուի յանապատն Ս. Մինասին ու հոն ձեռք կը զարնէ իր այս աշխատութեանը: Մագիստրոսին օրինակին մէջ երկու պակասութիւն կը գտնեն ինքն, մէկը՝ թէ խառնափնդոր է կարգը, ու մեկնութիւններն ընագրին չեն համապա.

1 « Մովսէս Խորենացի ի մեկնութեան քերականին » (Կիւրակոս պատմ. 188):

2 « Համամ, որ գրեալ մեկնութիւն Առական և Քիւրակոսի, և ի Գրոց » զմէջ է զայն թարգմանեաց, և զօրհանութիւնս՝ որ ի պոլսիս ստղծմանց աստեղաւ գիրք մը, և զԱրքեմիս գիրք մը » (Պարթև պատմ. 86):

տառախներ՝ երկրորդ՝ շատ մեկնիչներ ալ իրմէ անծանօթ մնացեր են:

Ինչ որ ըլլայ այս գործոյն աշխատութեանը նըկատմամբ, յետ կարգաւորութեան ներգնակացոյն իսկ՝ որ կը պարծի իրբն կատարեալ կանոն մը լեզուի, շատ բան անկատար ու մանաւանդ ըստ քմաց ըսուած են, ու բնու չիկնար հայերէն լեզուի ողջ հմտութիւն մ'ընծայել: Եւ հարկ է այս ալ ըսել՝ որ բուն իսկ Դիոնեօփոսի Թրակացոյն քերականութեան Թարգմանութիւնն չայոց լեզուին աղաւաղութեան պատճառ եղած է, երբ հետեւեալ Թարգմանիչք ջանացեր են նոյն կանոնը բանել: Այս քերականութեան հետեւել ուղղքն այնպիսի հայկաբանութիւն մը հարկ կ'ըլլայ գործածեն, որ ընթերցողը Հասկընալէն վերջը՝ տարակոյս ալ ծագի Թարգմանչին գիտութեան վրայ:

Իայց ոչ ամեն Թարգմանիչք նմանապէս յուսաւ են, անոր համար մենք ալ երկու կը բաժնենք յունարանութիւնն, մէկ մը բառից, միւսն ոճոյ: — Բառական հսկենարանքն աւելի մօթին ու անխմանալի են, ինչպէս Արիսպագացոյն Թարգմանութիւնն, և Փիլոնի Երրորեցոյն գործերը: Իսկ ոճոյ կողմանէ հսկենարանողներն իրթին են բայց իմանալի, ու աստիճանաւ մի վալեւուցք, և ոչ այնչափ խորթք, ինչպէս Պատմութիւնն Աղեքսանդրի (Թէպէտ ժամանակաւ երիցագոյն համարուի), և ուրիշ ճառից Թարգմանութիւններն՝ ինչպէս Ս. Աթանասի, Նազիանզացոյն, Բարսղի ճառերէն ոմանք, և այլն:

Բառական Թարգմանութիւնն է՝ որ և իցէ բառից, բայցից ու մասնականց իսկ նիթական առմամբ Թարգմանութիւնն, որով բաւը 'ի յունէն 'ի մեզ անցնելով՝ կը կորսնցնէ բոլորովին իր զորութիւնը ու նշանակութիւնը, և զոր հասկընալու համար՝ աչքի առջն ունենալու է բուն բնագիրը: Իսկ ոճոյ Թարգմանութիւնն կը կայանայ աւելի աղետական գրութեան մը վրայ, այս ինքն՝ շարագրութեան ձևերուն մէջ իր լեզուն նմանցնել յունին, այլով մասաւոր ընտրել հայկաբանութեան բառերը անարատ պահելով: Բառականին մեծ պակասութիւնն ալ այս է՝ որ բառերուն շարքն ալ անխախտ կը պահէ, որով բոլորովին անհասկանալի կ'ըլլայ գրութիւնն:

Այս տեսակ հսկենարանութիւնքն՝ որովհետեւ նախ աստուածաբանական ու վարդապետական գրութեանց մէջ սկըսան գործածուիլ 'ի չայս, ու կ'երևի թէ այս տեսակ ոճն աւելի սիրելի էր աստուածաբանից ու իմաստասիրաց, 'ի յետնոց ալ ոմանք իրենց ինքնագիր գրութեանց մէջ նոյն ոճը

սկըսան մտցնել, ինչպէս մեծ իմաստասերն Օմնէցին իր ճառերուն մէջ, ու Ներսէս Շնորհալին տեղ տեղ իր Հրեշտակաց կամ Երկնային դատուց գրուածքին մէջ, զոր Արիսպագացոյն նմանութեամբ շարագրած է:

Թէպէտ մեր նախնեաց ժամանակաց ու անոնց ուսման մէջ բունած ոճոյն ու դպրոցաց հեղինակութեան վրայ ստորդ գաղափար մը չենք կրնար ունենալ, սակայն յարգասեաց կրնանք գուշակել որ մեր լեզուն ոչ երբեք ունեցած է համախնարհի զարգացումն, այլ մենաստանի մը կամ վանորէից, կամ 'որ և իցէ եկեղեցական անձի մը պարագմունքն ու ջանքն և հանձարոյն մեծութիւնն տուեր է լեզուին այն առժամանակեայ փայլը, զոր զանազան կերպարանք կը նշմարենք իւրաքանչիւր դարուն մէջ, յետ Հինգերորդ ու Ոսկեղինիկ Շրջանին. կրօնաւոր մը կամ քահանայ մը միայն իրեն պարտքը կը համարէ բանադապահ ըլլալու այս սրբազան ու կրօնական լեզուին. իսկ այս ժամանակաւ Թարգմանիչքն աւելի հեռացուցին ու մղեցին քեչցն այնպիսի մօտն մէջ, ուր սոսկական անձ մը չէր կարող մերձենալ, իսկ ազգային լեզուի գաղափար ունեցողն կը խորշեր ու կ'ատէր: Որով դարձեալ քահանայից ու կրօնաւորաց յաջորդական ժառանգութիւնը կը մնար անխախտ՝ Թափառելու 'ի խորշ մատենադարանաց և ասորի ճառեր Թարգմանելու:

Այլ ցաւինք որ ցարդ ըսածնիս լիովին ու անթերի կը տեսնուի մինչև ցայսօր շարունակուած, մանաւանդ թէ քիչ շատ այն հին աւանգապահներն ոչ նոյն ոգւով տոկուն ու գիմացկուն կ'երևին իրենց դարուն բերմանէն աւելի բարձր ոճ ու դարձուածք երևցնելու. այլ միշտ հպատակք են և շարունակողք լեզուին աղաւաղութեանը: մինչև յերևան կ'ըլլայ, մանաւանդ թէ գրաւորական վայելքութիւն կ'առնու ռամօրենն, Ժողովրդեան կամ բուն խօսելու լեզուն, որ շատ կերպերով հեռանայ այն հին ու մատենագրական լեզուն զոր ստեղծեր ու հնարեր յերկրերն են ծայրագոյն հեղինակք, որոց պարագայն տեսանք հարեանցի Բաղմաթիպիս անցած Պրակին մէջ, և որոց ընտիր օրինակքն շատ աւելի են քան զայս Շրջանին Թարգմանիչներն:

Դառնալով Թրակացոյն քերականութեանը, կ'երևի թէ և ոչ նոյն ժամանակը և ոչ 'ի յետագայս ամենուն ընդունելի ու հաւանական եղած է հաւասարապէս այս գործը, այլ միշտ իրբն անհետեւեղ մնացած, ինչպէս շատ անգամ կը հանդիպի այն անձանց՝ որ օտար 'ի հասարակաց կարծեաց՝ յանկարծ երևակայեալ գրութիւն մը կ'ու-

զեն հաստատել, որ Թէպէտ առ ժամանակ մ'ի-
րեն նորութեամբ աչք խորէ, սակայն չուտ կը
յանդիմանի անոր ստուգելին, և իրեն պարտու-
պատաճարժեքը կ'ընդունի 'ի հասարակաց հո-
ւանութենէ կամ տաճարութենէ: Այսպէս յի-
շատակաւ բերականութիւնն ալ չոր ու ցամայ
վարդագետութեամբք ոչ այլ ինչ կ'աւանդէ յետ-
նոց՝ բայց յոյն լեզուի կանոնները ու միջոց մը
ազաւազելու հոյակաքանկան յստակ ու ճոխ լե-
զուն: Բաւական է միայն անոր քանի մը գլուխ-
ները կորդաւ, ուր կը խօսի հագներգութեան,
երկար ու սուղ վանկերու, չափոց սեսակներուն
վրայ, և ուր բայց անհրճելի լծարգութիւն մը
կ'աւելցուի, որուն օրինակը երբեմն միայն Դաւ-
թի Անյալքի գրութեանց մէջ կ'երևայ. այսպէս
բիշ ժամանակի մէջ կրցան այս թարգմանիչն
կերպարանափոխ ընել իրենց խորթը թարգման-
չաց կանգնած սիրուն արձանը՝ որուն վրայ պար-
ծենալով դեռ չի յազիր ազգասէր սիրան:

Բայց չենք ուզեր հօս երկայն օրինակով ըսած-
նուս փաստը հաւատաւէլ միայն 'ի մեկնըաց, մա-
նաւանդ յանուանէ յիշատակաւ Մովսէսի փե-
թող փղըր օրինակ մը մէջ բերելով՝ հասկըցողաց
կը թողունք գառաթառն ընելու մեր ըսածին, և
զայս խաբս Մովսէս քերթողը յԱրիստոտելէ ա-
ռած կ'ըսէ. « Արգէն ներձայնութեն ներանձինցն
սխախցն նշանակէ, և գրիցեալն ներձայնողաց,
և որպէս գիրքն ոչ ամենեցուն նոյնք, և ոչ ձայնքն »:

Անոր նպատակն այն չէ՝ որ խորթ օրինակնե-
րով ընթերցողաց ականքն խայթենք, ու խոր-
չենքնէլ տանք 'ի նախնեաց մատենից՝ այլ որպէս
զի 'ի զուր պախարակած չամբարունիք այսօրի-
նակ գրութիւնները, ու միանգամայն չկարծեցը-
նենք որ մեր լեզունք գեղեցկութեանը մատուցե-
ն. ու 'ի յետնոց ոմանք ալ չենք կոչեր մեր լեզուն
« համեզական », եթէ այսպիսի թարգմանու-
թիւններն սեպէին բոլոր լեզուին ճոխութիւնը.
բայց այսու հանդերձ միւս գովէսան կը ստուգուի
Թէ Հայ լեզուն է և « համամասիչ, որ կարէ զը-
լովիցն առ ինքն ամփոփել »: Այս խօսքն որչափ
գովէսա համարուի մէկ տեսութեամբ՝ որ ու-
րիշ ամեն լեզուաց ճոխութիւնները ունի յինքն,
ուրիշ տեսութեամբ թերեւս պարսաւ կարծուի,
որովհետեւ ասով մտած են ամեն օտարաբանու-
թիւններն ու անհարազատ անհասկանալի շարա-
գրութիւններն, ու լեզուին ազաւազութիւնն ու
անկանոնութիւնն:

Այն միայն այս վերոյիշեալ քերականութեամբ
լիննար մեր մատենագրութեան խանգարումն,
Թերեւս օչինչ համարելիք, և ոչ վրան խօսելու
արժանի. սակայն խանգարումն յաղորդութիւն
ունենցած է և այն երեսել անձանց միջոցով:

Ստեփանոս մեծն և Սիւնեցին, իրաւցնէ մեծ
յաղգիս իրեն հանձարողն ու հմտութեամբ, Թե-
րեւ նոյն ժամանակ միակ անձն՝ որ ամենուն
աչքը ու գովեստը իր վրայ դարձնել տայ, բոց
յինքնագիր մատենից և թղթոց, շատ մ'ալ թարգ-
մանութիւններ անձամբ կամ այլովք ըրած է,
որոց մէջ ժամանակաւ երիցադոյն համարելու
է Արիստագացոյն թարգմանութիւնը:

Սուրբն Գրիգորիս Սիւնեացոց մեծ Առե-
նին որ կոչէր Արիստագացոս՝ նշանաւոր անձանց
մէկն, որ իր ժամանակի հեթանոսաց բոլոր ուս-
մանց ու գիտութեանց տեղեակ, Գրիգորաւս
մեծ իմաստասիրին քով սովորած էր, « զմուտ և
« գէւ ամենայն գիտութեանց, ինչպէս կ'ըսուի
« վարուց պատմութեանը մէջ, զաւաւարումն ա-
« ըբգական և զլուսնի և զաստիղաց, և զըրնումն
« Փիլալլէն և զտեմարանն օրոց և զկարգաւորու-
« թիւն Հայկին և զառաւելարուցումն հօղոց, և
« զգամն զայն յորում արեգակն և լուսին հան-
« դիպին, և զաւաւարումն միասման, և զբաժա-
« նումն երկրի, և յորժամ բաննի գրունք Հայ-
« ց կ'ընէ »: Այս ուսումն ու գիտական անձն՝ Գրի-
գորի Տեսուն մերոյ խաչելութեան ժամանակ է.
զած արեգական խաւարման պատճառ չի կրը-
նալով մեկնել իր ուսմամբը՝ կը սպասէր դէպ ժա-
մանակի, երբ աստուածային Պաշտօն քարոզու-
թեամբ հասնելով յԱրիստագացոս՝ կ'որար 'ի
հաւատս զնոյն ինքն զԳրիգորիս:

Արգ այն Գրիգորիսն արիստագացոյն յոր-
ջորջեալ հասնելով ևս յաստիճան եպիսկոպոսու-
թեան, շարագրեց 'ի Տիմոթեայ խնդրեալ՝ ինչ որ
լեւեր էր իր վարդապետէն 'ի Սրբոյն Պաշտօնէ,
երբ աս յափառակաւած յերբոյ երկին իմացեր էր
աստուածային խորհրդոց բարձրագոյն տեսու-
թիւնները: Շարագրած մատենակն կը կոչուին՝ Ա.
Եւագրոս երկուսն զանապաղապօնեանք, Բ.
Եւագրոս աստուածային տեսանք, և Գ. տանն թուով
թուղթք գրեալք առ զանազանս, սուրբ տառից ի-
մաստներու մեկնութեամբ, կամ հերքելով ոմանց
թիւր ու սխալ վարդապետութիւնները: Հօս մեր
նիւթոյն կարգ չենք համարի այս գրուածոց վը-
րայ խօսելու, սակայն այս միայն կ'ուզենք ըսել՝
որ Ս. Հայրն ոչ իբրեւ զայլս 'ի Հայրց եկեղեցւոյ
յստակ է իր գրութեանց մէջ՝ բուն իր լեզուին
մէջ ալ, այլ շատ մը խրթին ու պղտորական
բարձր գաղափարաց շարք կը տեսնուին 'ի նմա,
որով և հարկ եղած է սակալ անսովոր բառեր
գործածել կամ անսովոր նշանակութեամբ:

Արգ 'ի 6220 տարւոյն ստեղծման աշխարհիս,
որ կ'ընկնայ յետ Փրիստոսի 712, Փիլիպպոս կայ-

ոներ թագաւորութեան ժամանակ, մեր Ստեփանոս զանուկեղծ 'ի Կոստանդնուպոլս' կը թարգմանէ գործակցութեամբ Դաւիթ անուկեղծ մէկու մը՝ այս գիրքս ամբողջ, և ոչ այս միայն՝ այլ և երկու ուրիշ մասեանք, Նիւսացւոյն՝ Յաւագի Մարգարէի, և Ս. Կիւրղի՝ Գիրք Պարագանք և Թառնիչի, այս երեքն ալ են նոյն գրչին արգիւնք՝ քաջ հեշ լինարանք։ Կրկին յիշատակարանքն նման ըլլալով իւրարու՝ մէկն միայն կը դնենք հօս տեղս, և է այն Արիստակազացւոյն թարգմանութեանը։ « Ի վեջհազարերորդի երկերեւորդի ըստեերորդի « գի ամի արարածոց աշխարհիս, ըստ յունարեն « թուոյ, ' ի չորքատասնեւորդի Կիւրղիոյն (Ընդ « գիրքսինիս), յերկրորդ ամի թագաւորութեանն « Փիլիպպոսի՝ թարգմանեցաւ գիրքս այս սրբոյն « Իրոնեսիոսի արիստակազացւոյ՝ ի ստոյգ օրինակաց « 'ի Կոստանդնուպոլս, 'ի ձեռն Դաւիթ հի « պատոսի և թագաւորական սեղանոյն ինտի, և « 'ի ձեռն Ստեփանոսի քահանայի և քերդոյի, « աշակերտի տեսան Մովսէսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի » :

Այս յիշատակարաններով հաստատապէս կը ընտելանք ցուցնել որ ոչ ուղղակի ինքն Սիւնեցիին թարգմանած ըլլայ այս գրքերս, այլ յունադէտ հայ մը՝ պաշտօնական անձ մը թագաւորական պալատան և սեղանոյն, զոր մեր օրինակներն յառուկ պատուոյ անուամբ կ'անուանեն ինտի, որ և մեզ անտոյգ ճիշդ։ Թերեւս այս անձն վեր 'ի վերանց յունարանութիւնները պահելով թարգմանած ըլլայ, ու Սիւնեցիին վերջն յարմարած ու կոկած. և այսպիսի մեկնութեամբ կարենանք արդարացնել բոլորովին անհարթ շարագրութեան ոճը՝ որ կը տեսնուի այս գրոց մէջ, ու համարել թէ ոչ հայու մը, ու այնպիսի համարուեալ անձի մը գրիչն ըլլայ այդ թարգմանութիւնը. սակայն ինչպէս որ ալ համարինք, յիշատակարանն կ'ըսէ յայտնապէս թէ « և 'ի ձեռն Ստեփանոսի քահանայի », և այլն։ Կամ երկուքն ալ մասն ունին 'ի թարգմանութեան, կամ մէկը միայն ու միւսը ռոգրկած ըլլայ։ Եւ որպէս զի աւտոր ալ գաղափար մ'աւանդուն ընթերցողք, թէ ինչպէս անոնք կ'ազգայն առար հայկաբանութիւնն ալ, տես ինչպէս կը թարգմանէ հետեւեալ պատահիկն՝ երբ կ'ուզէ բացատրել հնչեղնակն թէ ինչ նշանակեն Սերովբէից և Քերովբէից անուանքն, և թէ ինչ է անոնց զօրութիւնն. « Զսրբոցն սերովբէից անուանակոչութիւն, ասան, որք զերբայեցւոյն գիտեն, թէ կամ կիզիս երեւալ, « կամ ջեռուցիւս. իսկ զքերովբէիցն, կամ իազ « մուծիւն գիտութեան կամ հեղուսն իմաստու

« թեան. վայելչաբար ուրեմն առաջին քահանա « յապետութիւն երկնայնոցն, առ 'ի գերագոս « նիցն եւութեանց սրբազնագործի, զայն կարգ ու « նկելով՝ որ քան զամենայն է բարձրագոյն զառ 'ի « յԱստուած անքնդմիջաբար հաստատեն, և « զնախագործութիւնն աստուածայնոյն երեւ « մանց, և զիստարմուհին 'ի նո' որպէս հպա « գոյն իշխանաբար անցուցանել։ Արգ ջեռուցիւք « անուանին և աթոռք և հեղմունք իմաստու « թեան, յայտնաբանականիւն անուամբ աստուա « ծառանակացն նոցա ունակութեանց. . . : Իսկ « բարձրագոչնիցն և համարձիցեղներն աթոռոց « յամենայն հեռեակ նուաստութիւնէ զանառ « նախար համառանալն, և 'ի բարձրն կոյս գերա « զարդարաւ վերաբերեալ, և յամենայն յետու « թեան անընդաբար վերաբանեալ, և առ ար « դարեւ Բարձրեալն՝ բոլորիւք զօրութեամբ ան « շարժաբար բարեւոյ կայիւք հաստատեալ » :

Բայ 'ի կրկին գրոցս Ս. Իրոնեսիոսի՝ կան նաև թարգմանուած անոնց մեկնութիւնքն, զոր գրած է Ս. Մաքսիմոս, բայց այս մեկնութեանց շարագրութիւնն աւելի պարզ է քան զնախորդը։

Գալով թղթերուն՝ զոր առ զանազանս զրկած է, ամենքն գրեթէ նոյն գրչին ելած են. բայց առ Տիոտոս գրածն՝ Յաւագի Նիկիոս Մարգարէի, շատ տեղ բաւերով իսկ թող թէ իմաստով կը նմանի վերափոխման Ս. Կուսին Դարականին, զոր կ'երգէ Հայապատմականց եկեղեցին. « Այսօր ժողովեալս սրբոց. . . » որով յայտնի կ'երեւայ որ այս վայելչու՝ Սրբոյ Կուսին վրայ եղած վարդապետութիւնն նոյն իսկ այս սուրբ Հորմէն ծաւալած է արեւելեան եկեղեցեաց մէջ, և զոր զանազանք ուրիշ պարագանքեր ալ աւելցնելով՝ աւելի յարգարուն ըրած են։

Երկրորդ գիրքն որ նոյն Սիւնեցւոյն ձեռք եղած կ'ըսէ յիշատակարանն օգնականութեամբ նոյն Դաւիթ հիւպատոսի է Նիւսացւոյն Գրիգորի եղբոր մեծին Բարսեղ Յաւագի Մարգարէի հետեւեալ մասեանն։ Ինչպէս Նիւսացին կ'ըսէ՝ սուրբ և մեծն Բարսեղ իմն ճառ գրելով վեցօրեայ արարչագործութեան վրայ, ասանեւ րօրդն՝ որ պիտի ըլլար մարդուս վրայ՝ կը լուէ ու հին կը դարգեցնէ իւր գրուածքը, որով իր եղբորն ալ ասպարեզ կը թողու ըսպնելու վեցօրեից արարչագործութեան հրաշալի ճառերը։ Բայց որպիսի ալ երկու եպիսկոպոս եղբարքն ու գում ու սրտով Աստուծոյ սիրելի ծառայքն էին ու սուրբք, սակայն ոչ միապէս մատենագրական ծովուն մէջ յաջող նաւարկողք։

Նոյն մասենապրաց ու թարգմանաց միջոցով

եղած է նաև Ս. Կիւրղի Պարապմանց ու թղթոց
Թարգմանութիւնն, որ մասնաւոր նոր գիտելիք մը
չունենալով, առաջնոց կարգը գրուելիք են:

Այս չորս մեծամեծ գործերն են՝ որ ծայրա-
գոյն խառնակութիւն մ'ալ կ'երեցնեն հայկա-
կան դպրութեան, որով հարկ սեպեցնիք կանխաւ
գնել զատուի նաև ուրիշ Թարգմանիչք ու իրենց
երկասիրութիւնքն. Թէպէտ հիմա իսկ կան շա-
տեր ալ՝ որոնք մէկ ճառ միայն Թարգմանած են
'ի սուրբ Հարց գրոց, և ոմանք զանազան, աւելի
հասկանալի լեզուով ու ոչ խորելի հէլլենաբա-
նութեամբ:

Համազասպ Կուրապաղատի Ժամանակ (654...)
Թերեւս իրեն իսկ յորդորանօք Դաւիթ Տարօ-
նեցի որ յատկապէս կոչի Թարգման, 'ի Դամասկոս
Թարգմաններ և սուրբ Բարսղի Քրիստոսի ծնըն-
դեան վրայ գրած ճառք. այսպէս աեղբորս ու ա-
նուններովն կը նշանակէ յիշատակարարը: Այս
պիսի յատկացեալ Թարգմանի անուամբ կը գրտ-
նուի ուրիշ մ'ալ Խորդիկ կոչմամբ, որուն Թէ-
պէտ Թարգմանութիւն մը գեւ յերևան չէ ելած,
սակայն ինքնագիր ճառերովն քաղկեդոնական
խնդրոց վրայ, և նամակովն առ Աթանաս պա-
տրիարք Ասորոց, բարձրաձայն կը քարոզէ որ
յիշարէ դիտնական անձ մ'էր իր Ժամանակին:

Իսկ 'ի 690 Թուականին Քրիստոսի Ներածէ՛
կասարանքովն որ իր չորը Վահանայ պէս ուսու-
մնասիրութեան մեծ փոյժ կը ցուցնէր, ստիպեց
Փիլոն անունով Տիրակացի հայ վարդապետն, որ
Թարգմանէ յոյն եկեղեցական պատմիչին Սոկրա-
տոյ պատմագրութիւնն, որ գրելի շարունա-
կութիւն մ'է Եւսեբիոսի եկեղեցական պատմու-
թեան. բայց կ'երևայ Թէ Ներածէ՛ի իշխանին հրա-
մանը բացարձակ Թոյլտուութիւն մ'էր աւելցը-
նելու. վասն զի Փիլոն Սոկրատոյ մասը լըն-
նալին հետե՛ կ'աւելցնէ՛ նաև անոր շարունակու-
թիւնը մինչև Եփեսոսի երկրորդ ժողովն: Սա-
կայն այս գրեթէ մէջ բայց 'ի պատմական կարգէն՝
կայ կարգ մ'ալ շաղկապիւթութիւն և սուտ, որ
կամ Թարգմանիչին կամ Թէ յետին յանգուցն
գրչի ու օրինակողի գործ է:

Դարձեալ յառաջ քան զԺ գարն եղած է Ս.
Աթանասի գործոց զոնէ մասնական Թարգմանու-
թիւնն, և յանուանէ ընդդէմ Արիանոսաց զեմ
ու պերճախօս աստուածաբանական գրուածքն.
Վասն զի այն դարուն Դաւիթ քահանայ մ'իրեն
համար ճառերի մը հաւաքելու պատճառաւ
« ցանկացայ, 'ի՛րսն, լուսաւոր և աստուածաբան
վարդապետութեան սրբոյն Աթանասի, որ ընդ-

դէմ Արիանոսաց և Հրէից յաղաքս տնօրէնու-
թեան Աստուածն բանի՛ ծանոյց երկս անձնաւո-
րութիւնս և մի աստուածութիւն. զոր ես ըստ
խմյ նուաստութեանս և աղքատ մտացս 'ի մի
վարք բովանդակեցի »:

Այս Ժամանակներուս անուանի անձինք, բայց
առանց գրուածոց՝ կը յիշատակուին Յոհան Բիւ-
զանդացի և Եղիշտ Կորապի, յորոց վկայու-
թիւն բերելով կ'ըսէ ձեռագիր մը. « զանդեպ ոչ
բացայայտեցաք, գիտութեան հարցողին Թող-
ցուք, Թող ճանաչէ զվկայսք »: Ուրեմն Նոյն Ժա-
մանակի գեւ կային ասոնց գրեւորքն ալ: Յանուա-
նէ ուրիշ մ'ալ կը լսուի 'ի գիրս՝ « ծերունի և
մեծ հռետորն Հայոց Պօղոս »: Բայց այսչափ
հոգեկեալ անուան և ոչ պատահիկ մ'ունինք:

Այն մեծ եռանդանն որ վկայասիրաց ջանքովն
վառուեցաւ հայկական եկեղեցւոյ մէջ ԺԲ գա-
րուն, այս միջոցին՝ մէջն ալ կ'երևան մանր
նշույններ, և աւելի դարմանալի՝ որ աշխարհիկ ան-
ձանց ջանքով ու փութով եղան այն Թարգմա-
նութիւններն, ինչպէս Յովհաննէսբօխի Նրուսա-
ղէմի մէջ Թարգմանեց սրբոյն Դիոնիսիոսի վար-
քը. բայց այս Թարգմանութեան կրկին յիշատա-
կարաններն տարբեր Թուական կը ցուցնեն, և
գրութիւնն ալ սխալ ըլլալով՝ չենք համարձա-
կիր հօս գնելու. արդ մէկ Թուականն է ՅԻԺ
(որ կ'ըլլայ 880), և միւսն ՅԺԸ (869), բայց կըը-
նայ համարուել այս երկուքին միջին Թիւն՝ իբրև
աւելի հաւանական:

Նոյն ճիւղին վերաբերեալ գործ մ'ալ եղաւ 'ի
873 Թուին Քրիստոսի, (և ըստ հայկականին
ՅԻԲ), սրբոյն Աբգղէսէ՛սի վարքը, ասորի լեզուէ
'ի հայ, որուն Թարգմանիչը Թէպէտ իր անունը
չի նշանակեր յիշատակարանին մէջ, բայց եղած է
Քուրդեհոյ Արծրունւոյ հրամանով:

Համառօտ ըսելով, մինչև Ժ դարուն վերջը
Թարգմանուած կը համարուին գրելի բոլոր հարց
գրեւորքը, բաց անոնցմէ ոմանց անունը արատա-
ւորեալ էր յայն ողնամիտ ու արդարադատ եկե-
ղեցւոյն, ինչպէս Որոգնիսի և նմանեաց, որոց
և ստուերէն իսկ փախելին:

Իբրև յետին և պակասաւոր Թարգմանութիւն
մ'ալ մեր ձեռքը հասածներէն է յոյն սարկա-
ւագի մը Վեգօրեայ արարութեան վրայ գրած
ճառերէն մաս մը. այս սարկաւագն՝ Վեօրգ
Պիսիգայի՝ եօթներորդ դարու. անձ մ'է, բայց
Թարգմանութեան չի գիտցուիլ երբ եղած է՝
սակայն ամենայնև՛ վերոյիշեալ Թարգմանու-
թեանց հէլլենաբանութիւնն օւնենալով՝ հան-
գերձ հայկաբանութեամբ, առանց երկբայեղու

այս ժամանակուց մէջ եղած կը կարծենք. և օրինակորն իսկ այսպէս մաս մը ու պակասաւոր գտնելով այս հաստուածն՝ դրած էր 'ի վերնադիրն' « Պիտիգեայ և պատառիկս »: Բուն հէղի նախին՝ յոյն լեռնաշխարհի ուրիշ տաղաշափական դրութեանց մէջ երկարագոյնն է այս գործս՝ 1910 առջ չափաւ, որուն միայն 84 առնէ և մերն՝ ենթագրելով յունական տողերուն չափովը:

Իբրև նախնեաց յիշատակ արժանաւոր պատառիկ մը կը գնենք հօս այդ սակաւատող քերթուածը, յորդորելով որ եթէ այլք ալ գրունեն ասոր պակասներն ու ամբողջացնեն՝ իրենց մտտեմադարանաց միջին, հրատարակեն յօգուտ հայասէր բանասիրաց:

85 Ո՛վ մտաշարժ երկնի բնութեան,
Գնդաձև իմաստագործ ձեզուանցն,
Բարձրութեմ լայնացեալ, և այլքան հաստիւք
Ստիպիս եղեալ, յոչնչի հաստատեալ՝
Որպէս խորան ըզգոնողն ձգեաց:

90 Զոր և աստուածաբարբառ տաւիղն
Հարկանելով Դաւիթ, խորան ասաց զգունդն
Պրկեալ ըստ երկայնութեանն, և զխորուն
Պարզութեան 'ի բարձունս մարմնացն,
Կամ ծխոյ նմանութիւն ունելով մաս:

95 Նախնայեաց արտետութեամբ օմն ասաց
Ըստ աղօտաբար անկարկութեն տեսութեան...
Կամ գունդ կիսակտուր՝ հեցի օրինակաւ
Բարձրացեալ՝ ի վեր և կորացեալ:

100 Կամ ըստ նմին 'ի վայր բերման՝
Յանձնածաբար շարժութեանցն
Ի ներքուստ կուսէ, այլ երևի թաքուցեալ
Սակայն ունի հաստատութեան զգառի քնն ապրիսին
Ի վերայ անհաստատ հիման հաստատեալ:

105 Զի 'ի վեր ամբառնայ, և կորանայ 'ի վայր,
Եւ պարզի ըստ ձորութեան 'ի լայնութիւն.
Հաւասար շուրջանակի զմեկուսութիւն ունի.
Կայիւք շարժի, և շարժիւք կայ մնայ:

149 Ի միջի բերելով զերկիր որպէս զկէտ մի՝
150 Ի վերայ սընչի կառուցման կառուցեալ...
Պատէ զանդուողն որպէս 'ի խանձարուս,
Շաղի զամենայնի՝ որպէս ռուսիսաւ,
Պնդէ զամենայն ընդ ինքեան ունելով միայն.

155 Եւ զայսքան աշխարհի արգելեալ 'ի ներքս՝
Արտաբուստ կուսէ ինչն լինի պիղեալ լոյ.
[նութեամբ.

Զի չափի երկնն անշափութեամբ,
Եւ առ քեզ կէտ է մին անձուկ:

160 Ո՛ հնարագործ...

167 Եւ զանշայտ էութիւնս հրեշտակաց
Կամ հողի ցուցեալ, կամ սրագոյն բոց,
Զլրմութիւն նորա և զարութիւն արամազրեալն:

170 Կամ չորեքերկրեան ձևով կենդանի պատկեր՝
Զկարծութիւն նոցա կենդանագրելով և
[զբանազանութիւն,

Կամ զբազմութիւն աչաց նոցա բայելոց՝
Որպէս զի զքո լոյսդ յայնանորոյ անոցն,
Եւ չզանխնաւ 'ի ստորին շարժելոյս:

175 Քեզ մատուցանեն երգս՝ որպէս յաղթողի,
Քերթեք և պետութեան և զնուորութեան
Եւ ամենայն սերտեք անշարժութեամբ,
Կայիւք 'ի թռչնի, և կառուցմամբ ընթանան.
Երկրքին 'ի լուսնի գերեասան տեսութիւն

180 Մտնկեն, երկուքն զոտս,
Եւ երկուքն 'ի բարձունս 'ի լուսնի մեծս.
Եւ զերեքուսեան սրբութեան գերդս՝
Միոյ տէրութեանն 'ի պաշտօն պատաշնն.
Յուցանելով բարադ ժողովումն որոշմամբ,

185 Եւ ժողովումբ անսեցելոյ բանին.
Անշատաբար զառնանաւորութիւնն պաշտել,
Եւ միաւորապէս երկրպագել էութեանն
Յայտնաբանական յատկիւ զուղղափառութիւն:
Չարութիւնն 'ի բանին մարմնացեալ:

190 Ոչ սահել յայլացել չորրորդութիւն,
Այլ մի գէմ՝ և աստուածապետութիւն մի.
Եւ նախ քան զմարմինն և յետ մարմնով՝
[քաննն,
Զնոյն մարդ և Աստուած բնութեամբ.

Ոչ յաւելուածով չփութեալ՝ և ոչ անկաւ.
[մամբ.

195 Սակայն չարաբեալ՝ այլ ոչ փոփոխեալ չփութեալ.
[մամբ.

Կրկին զմեկին առանց խառնակութեան:
Ո՛ր առ դեղեցկութիւն 'ի բարձունս ստա.
[ցուածոցն

Բուրաստան անկեալ տատկաց բազմաց՝
200 Զգիշեր զարարեցուցեալ և զգեցուցեալ զափւ,
Ըլոյս մաքրեցիւր և մթաղուցիւր զերեկ.
Հուր մշակեալ և սերմանեալ ջուր՝
Զհասարակաց պիտոյից զանձարան:
Ո՛ր որ նրբամարմին եհեղ ջօղ,

205 Քանզի առ նոյնն դառնամ անդրէն,
Եւ յաւէտ այժմ՝ զսա կանելով խօսիմ,
Զամենայն ուրքս սահալն և մածեալ
Բարեկշիւն կշռող շնչոյս,
Զառատն հոսումն, զանարծաթի տուր:

210 Զոր ոչ մեծատունն և ոչ անանդն յափշտակէ,
Շնչոյ աւելադունի 'ի նմանէ քարշումն.
Այլ ամենեցունց առաջի արկանէ զհասարանն
[չնորհ.

Եւ ամենեցունց պարզ երևի և զանազան.
Անհատ հասիւք և անշխմ ճոսիւք:

215 Ի բաժանել զունն միաւորապէս՝
Առաջի հեղեալ ամենայն ուրքս զուգապէս:
Ո՛ր որ զակոյս զայս զարեգակն ստացաւ... 2

220 Զհասարակացն անկ, զգեղեցիկն բիւր,
Զամենակերպելին հուր, յորժամ 'ի ներքոյ
[երկրի և գիշեր,

1 88. զորդութիւն բանին մարմնացեալ:
1 Այլ երկուքն որքն, որպէս 'ի վերայ՝ պաշտօնաւ, օտեղծութեան:

- Իսկ գերիվերոյ քոն զերկիրս՝ մշակ տուռն.
[Զեան.]
- Ձալխարհական հայելն, կամ մանաւանդ
Ձերեկէի կայծակնն աշաց, արտաքուստ ծա.
[գումն,
- 225 Կամ առնիթեր ծագումն, կամ հրաշալի հե.
[գումն,
- Ի ներքս մտիւք արտաքս ընդունելութիւնս
[առնելով:
- Ո՛չ ինչ ի նորս բերմանէ 1 Թաքի.
Բաւական է ամենեցունց՝ ակնարկութեամբ
[չբաւոյն:
- Հասանէ մինչև ի խորութիւնս սողոյ:
230 Լուսոյ տղբերս աշխարհաշարժս բոկե-
լի հասարակաց գործատառցիկ ի ներքոյ...
242 Ո՛ր որ զազատալահն լուսնի՝ յարեգական
Հրափայլութենէ կենդանախարակեալ,
Տուեալ ի նա լոյս խարտեալ ի նմանէ:
245 Ո՛չ գիտեմ զիարգ ասեն. իսկայն ուրեմն
Ո՛չ եթէ իբր կարոտ գոլով լուսոյ տարի.
Քանզի գու զլոյս և նախ քան զարեգակն
[բոկեաւ.
- Այլ որպէս զի կարգ գիւի ստացուածոցս
Գեղեցիկ կարեաց, և իմաստուն իշխանու.
[Թեան.
- 250 Ձոմի լինել կարոտ լաշին՝
Ձոննաւարար պաշտպանութիւնն ամեալ
[Ի ներքս:
- Քանզի կարոտ է խոնաւուս բաղկացութիւն՝
[չեմութեան 2.
- Ձի ընուցելի բոցոյն հեղումն
Ի ներքս եգեցելովք հիւթովքն խոնաւացու.
[ցանել,
- 235 Որպէս զի լիցի խառնումն ինչ՝ որպէս յամուս.
[նութեան:
- Եւ լծակցեալ ի ծնանել երկոցունց
Ձգեղեցիկ ծնունդս, զսերմանցն սղայոս
Աւեալ զուսինն ջերմ փեսայ:
Որոյ ոչ թշնամի, և կամ առ ի մարտ ինչ ա.
[բարեալ,
- 260 Այլ որպէս քոյրս տանուաւր և հայր
Խաղաղացեալ զհակառակ բնութիւնս,
Կարգ ցուցանելով անկարգ չորրորդութեանն.
Որպէս զի աշխարհս այս իբրն զսուսն մի մեծ
Անխախտու ցուցցի՝ չորից սեանց օրինակաւ:
265 Առեալ ի ներքուստ հաստատութիւն ընդ.
[չգիտանեցուկ:
- Այսպէս բաղկացուցանես զանդեպ բնութիւն՝
Հաւանեցուցանել զնաւս ի ժողովքնակէ տան,
Ի մի կամ զուգափայլման իմաստին 3.
Ձի յայնմ հետէ հասարակաց գոլ զընթացն,
270 Եւ զավորական կատարել պայտան...:
338 Ո՛ր որ չորեքերեմբերան որպէս կառաց գիր

- Ձտարեքս գտանելով և կառավարելով զգա.
[մանակս,
- 240 Եւ թիւ չընդգայիւք աւուրց շուրջ ընթացիւք
Անցուցանել զկենցաղոյս սեռն [նեւով,
Առեգաւ սովորականաւ և անուաւ անցուցաւ.
Եւ ընդ նոյն պահելով զմիտահաւուս գրունն,
Ձի մի գուցէ կառքն ի սովորութենէ արտաքս
[ընթացին,
- 345 Եւ խանգարեալ խոկեսցէ զտեսութիւնն,
Ապականիչ պատերազմ ամբոխի արկցէ աղ.
[միկեւով.
- Այլ զի ամենիցն ըստ կարգի լիցին ընթացք:
Եւ ոչ ինչ զմեզ անձնուք տեսանել,
Այլ հասարակաց զարարածս ծառայոս գոլ քո
350 Եւ չաղկապեցելոյն ի լուծումն ընթանալ,
Եւ ոչ գարձեալ ելանել ընդ հաստատեալոսհ.
[մանն.
- Բայց միայն զի զյեղիցողումն առնիցես դու.
Քանզի պատեհ համար և յար նախ գիտմամբ 4
Ջողատկարսն քո արարածոց,
355 Ոչ յեղուլ ամենագիւ շիթմամբ՝
Աշխարհակործան յեղումն ապականութեան
[Ի վերայ ամել.
- Եւ ոչ գարձեալ մնալ առանց յեղման, այլ
[զուր սահման՝
Ի կարեւոր յեղանակէն՝ ոչ զանխլանալ ժամաւ.
[նակին:
- 360 Յաղագս որոյ մի տեսողաց աստուած թուսն.
[ցին գոլ արարածքս,
- Եւ յարարչեք հաստատեալք, որում հար.
[կեւով հրամանի
Ջիւրաքանդիւր բացալձարեն գործ մշակուէ: 5
- 365 Որպէս ոմն գեղեցկատեսիլ սատղ
Խառաքեր ծանուցեալ, և միտցուցեալ երեկ,
368 Քարող գոլով գիւերի և մարգարէ տունջեան.
371 Տիւնա և այլոցն աստեղց շարունակութիւնք 6,
Ոմանք հիւսիսայինք և ոմանք հարաւայինք
Ունեւով զընթացս շարժման:
379 Եւ այլ ոմն զկարկուտ և կամ հուր ի վայր
[բերելով
- Եւ հեղումն մաւախիլ, կամ խոնաւուս ծուխ,
Կամ երկիր զգալով տազանապաւ,
385 Կամ ծով ծիմմամբ և խաղազանալով
Փախչողի օրինակաւ 7,
Արտաքս փախուցեալ՝ և ըմբռնեալ ի ներքս.
Կամ յողովակի ջեռուցեալ ցուրտ ջերմութիւն,
Եւ տեսական բախմամբ հոգոց
Բոլորովիմբ զնա մղեալ՝ վայրենաբար
Ձերկիւր հարկանելով բարկութեամբ,
390 Յանգիւրի և լայնացուցանէ զբերանն.
Բաղուժ ինչ գոյէ, և թքանէ զգիրտնիւր ար.
[տաքս,

1 Եօր. ի ստորաբերմանէս:

2 Յն. խոնաւուս բաղկացութեան ջերմութիւնս:

3 Յն. ի մարտին:

4 Խառանկ է բանդ:

2 Ոչ են տղքք համալսն յունին:

3 Քաղելով յօրինէ թարգմանն:

4 Խաղազմանութիւն կեն տաղի յունին:

- Եւ աղմկի առ ափն ծփանջօ:
Եւ ջուրս հոսանայ բազմաց ըմպելով
Ջանտոճքելի ազուծութիւնն 'ի խորոց զցայսի:
398 Եւ առաւելուծեամբ արեցուծեանն ամբոխի
Խորտակել զկապանսն և փախչել կամեով:
Եւ անգէն 'ի ներքս քարլի և երկուցեալ կայ
[մայ,
Եւ ընդ աւաղուտ դրունսն ոչ անցանէ,
Այլ անդէն յինն որսայանալ անկանի:
400 Որպէս զաղախին կաւալ զհետաց՝
Ձի անկանի երկիւղեւ:
883 Այլ ո՛վ մերձ 'ի հեռուստ հաստատուն երաւ
[գուծեամբ:
Որ ամենից ես դիտել և դժուարագիւտ
[մացեալ:
Եւ ամենից ունել՝ և ըմբռնել ոչ կամեցեալ:
Քանզի բնաւից գոյով անդիտել՝ եղեր հաւ
[նուրց տեսանելի,
Յորոց ներգործեացն՝ որպէս զի ամենից 'ի քեզ
[հայեւ:
Ձի որքան դու զմեծութիւն էութեանդ
Անհաս գերազոյրութեամբ ամբոխիցեր,
890 Այսքան ներգործութեամբ տեսանելի
Մեզ արարեր աստուածայնովք, հրեշաակայ
[նովք...
896 Եւ ամենայն աշխարհ առ այժմ՝ երկեցելովս,
Եւ որով նախ և յետ սորա (թէ կամիս)....:

Գալով բուն հիլենաբանութեան հանգամանայն,
կամաւ չենք ուղեր երկայնել, այլ կարծ՝
խօսքով վերջացնել որ ընթերցողաց շատ տեղ
անհասկանալի ըլլալով՝ ձանձրոյթ չի պատճառեմ:
Թողլով այն ամեն առմունքներն բայից,
խնդրոց, բառից, և այլն, որոնք աւելի քերական

նուծեան պատկանին քան թէ մեր այս համառօտ
խօսքին ու յօդուածին, մէկ խորշիկն ու հական
պահուածութիւն մ'ալ եթէ կայ՝ այս է որ աւելորդ
տեղ նախադրութիւններ գնելով անհասկանալի
կ'ընեն խօսքը, զոր մեզմէ առաջ այլք, մանաւանդ
Նրդիկացին իր քերականական լուծման մէջ կ'աւանդէ:
և ահա այս է իր բօածը. «Նախադրութիւն»
թիւնգ՝ առաջադրութիւն ասի, որ ըստ ինքեան
ոչ ինչ նշանակեն, բայց գնին նախերգանք
այլոց մասանց. զի յորժամ զբանն ճիտացուցանել (այս
է՝ երկայնել) կամովք, հեգ ինչ փոքրիկ նախ աւաղի
դասեմք. որ ոչինչ ունի խորհուրդ՝ բայց
միայն դժոխալուր առնել զբանն » և ասոր օրինակ
անթիւ են՝ ինչպէս արքայախեղ, լորտախեղ,
լորտախեղ, և համառօտ ըսելով՝ այն բառերն որ
ածանցեալ են այս մասնիկներով՝ որք, քաղ, մալ,
նի, լոր, լալ, փալ, յալ, տալ, պալ, հալ, նէր, քալ,
վէր, ասոնք ամենքն խորթ, ու ինչպէս քերականն
ըսաւ՝ դժոխալուր հիլենաբանութիւնք են. վասն
զի թէպէտ 'ի յոյն վայելուչ և սեպհական դործ-
ածութիւնն է, սակայն 'ի մեզ անցնելով՝ կ'ըն-
լայ անլուրի խորթութիւն:

Դիտեամբ համարձակեցանք աս ըսելու, որ թէ
հիմա ալ գտնուին ոմանք այսպիսի բառից գործածոյք,
գիտնան միայն՝ որ թրակացւոյն քերական
նուծեան և անոր հետեւողաց գիւսն է այն, որ
ընդուն գիւրացնելու ու պարզելու մտքով՝ կործանման
հասուցին. և անոր շարունակութեամբը
արմատացաւ մեր բարբառոյն մէջ շատ մը խոր-
թութիւններն ու օտարաբանութիւններ՝ զոր դժուարին
ու գրեթէ անկարելի է մաքրել:

ԱՌԱՄԻ ԱԶԳԱՅԻՆՔ

- Ահա շատ է քան զմահը:
— Ամեն մարդ որ ծնաւ, պիտի քաշէ ամեն
մարտ:
— Ամեն ջուր գերան չի բերեր:
— Այծէն կ'ըլլայ, կողէն կ'ըլլայ, մակարդուի
մածուն կ'ըլլայ:
Այժմ ուրեք յայտնի կ'ըլլայ, ազէկ մանուկն
յօրոյ:
— Այսօր աշխարհ, վաղ աշխարհ:
— Անհրաժեշտ մարդի լեզուն երկար կը լինի:
— Աշխարհքս դմակ, մէջի մարդը գանակ:
— Ապրիլ կայ երկամբ է, ապրիլ կայ արծաթ է:
— Արիւնք արիւնով չեն լուանար:
— Բանը բանելով, ճամբան քաշելով:
— Բանը կը հանէ սրտին դամբ:

- Բարձր բարձր տուներ, մէջը անթիւ շուներ:
— Գեղացին որ չիմայ, չարքի պէտք է որ
գիմանայ:
— Դուն քուն, բաղդ արթուն:
— Երազի մէջ սովածը հաց կը տեսնայ, ծա-
րաւը ջուր:
— Ջարարի կիսիցը յետ դառնալը խեր է:
— Էն ջրիցը վախցիր, որ ոչ թշուամ է ոչ խըշ-
շուամ:
— Լաւ լիւրորդը, վերջը ջրի փայն է:
— Լենին ճար կայ, նեղին ճար չիկայ:
— Խեղացին՝ մէկ խօսքը, անխեղին՝ հազար
խօսք:
— Խեղացիք իսկ հարս կ'ըլլայ, իսկ հարսը
իսկ տանտիկին: